

Tekst i arkæologiske udstillinger

– med illustrative eksempler

af **Mette Bjerrum Jensen**, phd-stipendiat ved Forhistorisk Arkæologi Aarhus Universitet, p.t. ved Maritime Archaeology, SDU-Esbjerg.

Du kender det godt: Foran dig er en tætskreven planche med en udtømmende forklaring til de genstande, der er fremstillet i montren. Du begynder at læse. Men da du når til den tredje planchetekst, husker du kun en brøkdel, og du opgiver at læse dig gennem resten af udstillingen. Denne artikel bruger eksempler fra henholdsvis en norsk og en svensk udstilling om vikinger til at sætte fokus på, hvor stor betydning en god planchetekst har for om den bliver læst og forstået. Til sidst sender jeg en typisk dansk arkæologisk planchetekst gennem poesi-maskinen.

Vikingen?

I denne artikel vil jeg tage udgangspunkt i konkrete eksempler på arkæologiske udstillingstekster. Jeg har valgt at sammenligne to særudstillinger om, hvem vikingerne var. De blev vist på samme tid i foråret 2007 på museer på overregionalt og nationalt niveau – den ene ved Borre i Norge, den anden ved Birka i Sverige. Begge udstillinger gav indtryk af at ville vække en politisk bevidsthed og en refleksion over vores viden om og anvendelse af vikingetiden i dag. Det er mit håb at artiklen her vil vise, at det er vigtigt, at vi som formidlere af svært tilgængelig arkæologisk viden må arbejde med vores planchetekster, så budskabet ikke strander på planchen.

Hvem var vikingerne?

Billedet af vikingen som den urede søfarer, erobreren, kvindedeføreren og den stærke eventyrlystne mand, blev skabt i årtierne omkring 1900. Flere intellektuelle, blandt andet Alexander Bugge, skrev spændende heltepos om vikingerne og deres kultur, levemåde og samfundsforhold. Dette er blevet stående som det mest vellykkede formidlingsprojekt universitetsfolk til dags dato har stået bag. Moderne forskere har en meget vanskelig formidlingsopgave med at moderere myterne om vikingerne og vikingetid. Mennesker i vikingetiden var en uensartet gruppe; mænd, kvinder, gamle og unge, frie og ufrie, kriminelle og lovlydige.

Planchetekst,
Midgård Historisk Centrum, 2007¹

Denne tekst streger nutidens gængse forestillinger om en viking op: En mand på skibstogt med viltret hår. Men udstillerne vil tilsyneladende udfordre disse forestillinger. Det gør de ved at antyde, at dette billede, skabt af intellektuelle omkring 1900, er forkert. De skriver det imidlertid ikke direkte, og som ukyndig i norsk videnskabshistorie kan man som beskuer blive i tvivl om, hvad udstillerne mener: Er det ikke godt med et vellykket videnskabeligt formidlingsprojekt? Åbenbart ikke, for nu er der myter, vi skal moderere. Hvad er myter og hvad er videnskab? Og er Alexander Bugge helt eller skurk? Det budskab, teksten vil formidle, er altså kompliceret og svært at afkode. Herudover optræder flere lidt gammeldags ord i teksten: Søfarer. Kvindedeføreren. Andre ord kræver en veluddannet læser: Intellektuelle. Samfundsforhold. Formidlingsprojekt. Universitetsfolk. Moderere. De er velkendte ord, hvis man har læst et humanistisk eller samfundsfagligt fag, men ligger forståelsen også ligefor, hvis man ikke har det? Som humanist læser jeg teksten sådan, at den er kritisk overfor de tolkninger, videnskaben tidligere har gjort omkring vikingetiden, og at vi må gøre op med de myter, vores arkæologiske forgængere har produceret eller styrket. Med andre ord er hovedformålet med teksten at fortælle, at meget af den forestilling, vi har om vikinger, i virkeligheden er myter. Dette formål drukner i den indviklede og underforståede tekst. Den sidste sætning er ligegyldig; ja, der var også kvinder og gamle og kriminelle i vikingetiden. Det siger sig selv, men spillede de en væsentlig rolle i samfundet? Det siger

teksten intet om. Teksten giver således ikke svar på det spørgsmål, der stilles i overskriften – hvem var vikingerne?

Checklisten

Planchen stammer fra en udstilling som Midgård Historisk Centrums satte op i et forsøg på at skabe en debatterende og dagsaktuel arkæologisk udstilling – og den slags er ellers i undertal! Derfor ærgrer det mig, at udstillerne her sigter mod et niveau, der primært fanger deres kolleger, men næppe fanger hos den gængse besøger på Midgård, der for en stor part er familier på søndagsudflugt, da mange bruger Nationalparken omkring Borrehøjene som udflugtsmål. De fleste kulturhistorikere synes, de har lavet en god udstilling, hvis deres kolleger roser den. Men museerne ønsker vel trods alt også at trække et mere bredt publikum ind. Hvordan målretter vi så vores tekster mod disse besøgende?

J. Carter og D. Hillier har udarbejdet en ultrakort "writing checklist", som kan bruges som udgangspunkt for en bedre planchetekst. De anbefaler, at vi:

- bruger korte sætninger og undgår indskudte sætninger.
- bruger aktive verber fremfor passive. Passivformen lader som om begivenheder sker af sig selv, og flytter dermed mennesker ud af teksten.
- gør teksten personlig ved at bruge termer som "du" og "vi".
- bruger talesprog fremfor skriftssprog.
- laver et teksthierarki, hvis vi har meget information: Rammende overskrift, kort tekstblok (100-150 ord) og put evt. yderligere information i andre blokke eller som billedtekst.
- er selektive! Vælg de mest vigtige og interessante ting, og vær præcis. Kun hvis publikum har gjort en særlig indsats for at komme til stedet, kan du tillade dig at skrive lidt længere tekster.

Meget er ens

På Birka-museet har man tilsyneladende forsøgt at følge disse anbefalinger. Herfra kommer denne planchetekst:

Meget er ens.

En kvinde for 1100 år siden
arbejdede, grinede, elskede
og stræbte efter et godt liv.
Måske tænkte også hun mere
på andre end sig selv.

Hun fik sin fletning med
i graven på den anden side af vandet,
i storhøjen ved Hovgården.
Men også en mand og dyr.
Hest, hund og kat. Får, gås,
ugle og duehøg. Ørn,
krikand og trane. Alle brændte.

Men hvor mange af sine børn
havde hun været nødt til at begrave
inden de havde lært at gå?
Måske halvdelen.

Hvordan formede de vilkår hendes
syn på livet og verden?
Din evne til indlevelse kan
hjælpe med at svare.

Planchetekst,
Birka-museet, 2007¹

I modsætning til planchen fra Midgård giver denne tekst et billede af en viking. Den formår også virkelig at udfordre vores gængse forestillinger om vikingetidens mennesker. For eksempel om kønsroller: Den begravede kvinde har fået en del genstande med i graven, der beskrives, så man får indtryk af et materielt overskud, hvor der er mulighed for at give en vifte af en festmiddag med i graven, foruden en mand. Hvad mandens rolle er i graven er op til publikum at tolke. Er det ham eller kvinden, der er hovedpersonen? Som det er fremstillet her, er det kvinden. Men hvad er da mandens rolle? At opvarte? At elske? Var kvinden rig, og manden slave? Eller var de et ægtepar? Eller var der en helt tredje relation mellem de to? Der gives ingen svar.

Samtidig understreges en væsentlig forskel på forhistoriske samfund og vores: høj børnedødelighed var et faktum. Dette beskrives ikke så kontant, derimod gennem at appellere til beskuerens følelser: Hvor mange af sine små børn mon hun har

begravet? Måske halvdelen. Det er et gæt – men fremstår som et kvalificeret gæt. Bemærk, at dette skyldes, at det i teksten er formuleret som et spørgsmål – men der sættes ikke spørgsmålstegn ved det, der svares, selvom det må være et gæt.

På trods af at disse fakta om vikingekvinden i graven ligger meget langt fra vores livsbetingelser i dag – hvor vi ikke slagter hverken kat eller mand eller trane for at lægge dem med i kisten – fremstår kvinden ikke som en fremmed, man tager afstand fra. Tværtimod trækkes hun som individ op på siden af det menneske, der står og læser teksten: ”måske tænkte også hun på andre end sig selv”. Også hun – som den kvinde, du er, eller den kvinde, du kender. Hun bliver tillagt en egenskab, som kvinder i dag generelt identificeres ved – uden at det dog gøres entydigt, at kvinder også i vikingetiden var beskæftiget i ”servicefag”. Faktisk formår sætningen at stille spørgsmålstegn ved, om det er en universel kvindelig egenskab at tænke på andre før sig selv, og bliver derved et relevant indslag i en højaktuel debat. Heraf overskriften: Meget er ens.

Traditionelt vælger mange arkæologer at beskrive de anlæg, de har undersøgt, frem for menneskene. I dette tilfælde kan jeg forestille mig, at kvindegraven kunne være blevet beskrevet som en brandgrav med brændte knogler og gravgaver i form af knogle- og genstandsfragmenter af diverse dyr, mennesker og ting. Her beskrives dyr og mennesker i stedet som noget, der umiddelbart har levet. Og i stedet for at redegøre for gravformen beskrives dette illustrativt ved to ord: Alle brændte.

Poesi

Hvorfor skal man gøre sig umage med sine tekster? Fordi det kan svare sig. Gode tekster som denne kan formå at udfordre publikums forestillinger om fortiden, og den kan både indirekte og direkte appellere til beskuernes indlevelsesevne. Indlevelsesvnen er essentiel, hvis vi gerne vil have folk til at forstå, at fortidens mennesker, på trods af at vi kalder dem forfædre, var del af en fremmed kultur – men derfor er de jo stadig mennesker, hvis livsbetingelser vi kan forsøge at sætte os ind i.

En væsentlig forskel på de to udstillingstekster er, at den svenske er poetisk i sit udtryk. Sætningerne er korte og sat op på planchen, så de fremstår som et

digt. På den måde kan udstilleren styre rytmen i teksten – og således understrege pointer eller lade noget fremstå som overraskende. Samtidig er poesi let at læse, og appellerer til vores emotionelle sider. Desuden kan vers gøre det lettere at huske det læste!

Typisk!

Som afslutning vil jeg gerne tage udgangspunkt i en tekst om en dansk vikingetidslokalitet. Jeg opfatter teksten som et typisk eksempel på en kulturhistorisk planche. Jeg vil gerne understrege at mit formål ikke er at være kritisk overfor en bestemt tekst eller udstilling, men at være det overfor arkæologers tekster som helhed.

Grubehuse

Grubehusene i Henne Kirkeby tæller mere end 200, og deres funktion har tydeligvis været arbejdsdytter. Talrige fund af vævevægte viser, at de fleste tilsyneladende har været anvendt som vævehytter. Fundmaterialet vidner også om smedning og anden håndværksaktivitet, som f.eks. smykkefremstilling og ravforarbejdning.

[Her ses billede af udgravningssituation med grubehus i profil, landmålerstokke og målebånd]

Pladsens største grubehus målte 5 meter i længden og var neddybet over 1 meter i undergrunden. Huset var oprindeligt anlagt som vævehytte, idet der i bundlaget fremkom adskillige vævevægte. Senere blev det fyldt halvt op med sand, og nu overtog en smed huset – det sorte lag i midten var fyldt med smedeskæl og jernslagter.

Planchetekst,
Nymindegab Museum, 2006

Som denne tekst illustrerer, er vi arkæologer tilbøjelige til at klippe direkte fra beretningsteksten, når vi laver udstillingstekster. Det er således en glimrende tekst rent fagligt. Man kan sige, at der ligger et didaktisk formidlingssyn bag teksten, altså hvor indlæring er formålet med udstillingen, og hvor udstilleren derfor ønsker at overføre sin egen viden så præcist som muligt til den besøgende (Hein 1998). Derfor optræder der også mange

indiskutable facts i teksten, som grubehusenenes mål og antal og funktion. For en arkæolog giver disse oplysninger et rigtig godt billede af, hvilken type plads der her er tale om. Men jeg vil mene, at teksten rummer en række elementer, der gør den svært tilgængelig for det publikum, der kommer uden arkæologiske forudsætninger.

Den almene beskuer har ikke noget at sætte disse mål op imod. Er 200 grubehuse mange eller få? Hvad er grubehuse i det hele taget? Tilsyneladende noget, der er gravet dybt ned i jorden. Men er det huse eller hytter? – i teksten benævnes de som værende begge dele. Et 5 meter langt hus lyder ikke umiddelbart imponerende, når man selv bor i et 200 m² parcelhus? Teksten benytter sig desuden af fagtermer, der er velkendte for arkæologer, som ”vævevægte”, ”ravforarbejdning”, ”bundlag” og ”smede-skæl”. Desuden bruges passivform: ”har været” i stedet for ”var”. Selvom grubehusene tydeligt beskrives som steder for håndværksaktivitet, optræder selve håndværkerne ikke i teksten, der taler om ”smedning” i stedet for om smeden.

Modsætningen til en didaktisk og forklarende tekst er den mere opdagelsesorienterede tekst, som der er givet eksempel på fra Birka-museet. Den type tekst skrives ud fra et ønske om at beskueren udvider sin forståelsehorisont gennem opdagelser og erkendelser. Den opdagelsesorienterede tekst er desuden kendetegnet ved, at der ikke gives autoritative svar (Hein 1998) – hvorfor der bl.a. optræder spørgsmålstejn i Birka-museets tekst. Denne teksttype er endvidere baseret på et konstruktivistisk grundsyn, hvor målet er, at du som publikum når frem til en individuel erfaring på baggrund af udstillingen (Hein 1998). Ved at appellere direkte til *din* indlevelsevne formår udstilleren at inddrage dig aktivt i tolkningen af vikingetiden.

Det er blevet diskuteret om det overhovedet kan lade sig gøre i praksis at fange publikums interesse gennem den opdagelsesorienterede, konstruktivistiske formidlingsform. Jeg mener, at eksemplet fra Birka-museet viser, at det godt kan lade sig gøre at formidle arkæologisk viden på en måde, så der også er plads til de usikkerheder, der trods alt er i det arkæologiske materiale, og i vores kendskab til en forhistorisk kultur. Men først og fremmest er den et eksempel på, at vi ved at arbejde med vores tekster kan finde en udtryksform, der ikke primært henvender sig til vores kolleger, men til publikum.

Hvis vi skal arbejde med det sidste teksteksempel ud fra de tanker, der er kommet til udtryk i denne artikel, kan den *for eksempel* komme til at lyde sådan her:

Væv og smed

I Henne Kirkeby arbejdede mange forskellige håndværkere.
Arbejdet foregik i halvt nedgravede hytter.
Der blev lavet klæde og sejl,
smedet knive
og lavet smykker.
Ravsmeden var der også.

I den største hytte blev der vævet.
Ler-vægtene der holdt stoffet spændt ud
lå stadig på gulvet
så vi kan grave dem frem i dag.
Senere overtog en smed hytten.
Han strøede et tykt lag sand over gulvet.
I sandet ligger stadig bittesmå jern-skæl tilbage
der faldt af når hammeren ramte jernet.

Hovedparten af de faktuelle oplysninger eksisterer stadig i teksten i dens nye form. Men prøv selv at lege lidt med at få facts til at blive til mentale billeder. Det er for eksempel let at udfordre vores forestillinger om vikingetidens samfund ved at erstattet ordet ”han” med ”hun”.

Udstillinger

Vikingervisjoner, Midgård Historisk Centrum ved Borre i Vestfold, Sydnorge.

Særudstilling, Birkamuseet på Björkö i Mälaren, Østsvrige.

Nymindegab Museum, permanent arkæologisk udstilling fra 2006.

Note

1. Jeg har valgt at oversætte planchetekster fra norsk og svensk til dansk for at give dem et sammenligneligt udtryk. Hvor sætningslængden er afstemt en bestemt længde med det formål at være poetisk, har jeg beholdt den oprindelige tekstsætning

Litteratur

Carter, J. og D. Hillier 1996

A writing checklist.

I: Eilean Hooper-Greenhill (ed.):

The Educational Role of the Museum.

Routledge, s. 148.

Hein, G. 1998

Learning in Museums.

Routledge

Tak til

Tak til Maiken Hansen for inspiration til forståelsen af Hein og Hooper-Greenhill gennem dit virke på Museologi ved Aarhus Universitet.